

תורת היחסות הכללית: פתרון מבחן מועד א' תשס"ט

גרסה 1.0, יולי 2011

ברק שושני
baraksh@gmail.com | <http://baraksh.co.il/>

שאלה 1

א. הראו שכל חלקיק אשר נמצא מעבר לאופק של חור שחור ($r < 2M$) חייב להקטין את r לאורך מסלולו בקצב:

$$\left| \frac{dr}{d\tau} \right| \geq \sqrt{\frac{2M}{r} - 1}$$

ב. הראו שהזמן שלוקח לחלקיק להגיע לסינגולריות חסום מלמעלה ע"י πM .

ג. הראו שזמן זה מתקבל עבור חלקיק בנפילה חופשית מהאופק $r = 2M$ בגבול $E \rightarrow 0$.

פתרון סעיף א'

כזכור, מטריקת שוורצשילד היא:

$$ds^2 = - \left(1 - \frac{2M}{r} \right) dt^2 + \left(1 - \frac{2M}{r} \right)^{-1} dr^2 + r^2 d\Omega^2$$

כאשר:

$$d\Omega^2 \equiv d\theta^2 + \sin^2 \theta d\phi^2$$

לפיכך הזמן העצמי הוא:

$$d\tau^2 \equiv -ds^2 = \left(1 - \frac{2M}{r} \right) dt^2 - \left(1 - \frac{2M}{r} \right)^{-1} dr^2 - r^2 (d\theta^2 + \sin^2 \theta d\phi^2)$$

מכאן נקבל:

$$1 = \left(1 - \frac{2M}{r} \right) \dot{t}^2 - \left(1 - \frac{2M}{r} \right)^{-1} \dot{r}^2 - r^2 (\dot{\theta}^2 + \sin^2 \theta \dot{\phi}^2)$$

כאשר נקודה מסמלת גזירה לפי τ . לפיכך:

$$\dot{r}^2 = \left(1 - \frac{2M}{r} \right)^2 \dot{t}^2 - r^2 \left(1 - \frac{2M}{r} \right) (\dot{\theta}^2 + \sin^2 \theta \dot{\phi}^2) - \left(1 - \frac{2M}{r} \right)$$

נשים לב שאם $r < 2M$ אז $\frac{2M}{r} > 1$ ולכן $1 - \frac{2M}{r} < 0$. נסמן $S^2 \equiv \frac{2M}{r} - 1 > 0$, אז:

$$\dot{r}^2 = S^4 \dot{t}^2 + S^2 r^2 (\dot{\theta}^2 + \sin^2 \theta \dot{\phi}^2) + S^2$$

לכן $\dot{r}^2 \geq S^2$, ומכאן:

$$|\dot{r}| = \left| \frac{dr}{d\tau} \right| \geq \sqrt{\frac{2M}{r} - 1} = S$$

□

כפי שרצינו להראות.

פתרון סעיף ב'

החלקיק נע לעבר הסינגולריות ב- $r = 0$ במהירות שהיא לכל הפחות $|\dot{r}| = \sqrt{\frac{2M}{r} - 1}$ בכל נקודה לאורך המסלול. זמן החיים המקסימלי יתקבל אם החלקיק יתחיל מ- $r = 2M$ וינוע תמיד במהירות המינימלית האפשרית:

$$\begin{aligned} T &= \int_0^{2M} \frac{d\tau}{dr} dr \\ &= \int_0^{2M} \frac{1}{\sqrt{\frac{2M}{r} - 1}} dr \\ &\quad \left[u \equiv \frac{r}{2M} \right] \\ &= 2M \int_0^1 \frac{1}{\sqrt{\frac{u}{1-u}}} du \\ &\quad \left[u \equiv \sin^2 \alpha \right] \\ &= 2M \int_0^{\pi/2} 2 \sin^2 \alpha d\alpha \\ &= 2M \left(\alpha - \frac{1}{2} \sin(2\alpha) \right) \Big|_0^{\pi/2} \\ &= \pi M \end{aligned}$$

□

פתרון סעיף ג'

אם $E \rightarrow 0$, החלקיק מתחיל ב- $r = 2M$ ללא אנרגיה קינטית (או לכל היותר, עם אנרגיה שמאפשרת לו לעבור את $r = 2M$ ולהתחיל לצבור מהירות בכיוון הרדיאלי). מסימטריה, הוא לא יצבור מהירות בכיוון θ או ϕ , ולכן $\dot{\theta} = \dot{\phi} = 0$. בנוסף:

$$\dot{t} \equiv \frac{dt}{d\tau} \equiv U^0 = \frac{p^0}{m} = \frac{E}{m} \rightarrow 0$$

ולכן, מהביטוי שמצאנו בסעיף א':

$$\begin{aligned} \dot{r}^2 &= S^4 \dot{t}^2 + S^2 r^2 (\dot{\theta}^2 + \sin^2 \theta \dot{\phi}^2) + S^2 \\ &= S^2 \end{aligned}$$

□

כלומר, המינימום של $\dot{r}$ מתקבל בדיוק בתנאים אלו.

שאלה 2

המטריקה של מרחב FRW היא:

$$ds^2 = -dt^2 + a^2(t) (dx^2 + dy^2 + dz^2)$$

הניחו שהיקום נשלט ע"י חומר שמקיים $p = w\rho$ כאשר w קבוע.

- א. מצאו את תלות ρ ב- $a(t)$.
 ב. מצאו עבור אילו ערכים של w היקום מאיץ.

פתרון סעיף א'

נשתמש במשוואה:

$$\dot{\rho} = -3(\rho + p) \frac{\dot{a}}{a}$$

נציב $p = w\rho$:

$$\frac{\dot{\rho}}{\rho} = -3(1+w) \frac{\dot{a}}{a}$$

נבצע אינטגרציה ונקבל:

$$\rho = Ca^{-3(1+w)}$$

□

כאשר C קבוע.

פתרון סעיף ב'

ביקום מאיץ מתקיים $\ddot{a} > 0$. ממשוואות פרידמן:

$$\frac{\ddot{a}}{a} = -\frac{4\pi}{3}(\rho + 3p)$$

לכן:

$$\ddot{a} = -\frac{4\pi}{3} \cdot a \cdot (1 + 3w) \cdot Ca^{-3(1+w)} = -\frac{4\pi C}{3} (1 + 3w) a^{-2-3w}$$

□

מכיוון ש- $a > 0$, הביטוי יהיה חיובי כאשר $1 + 3w < 0$, כלומר כאשר $w < -1/3$.

שאלה 3

- א. מצאו את הטרנספורמציה הקונפורמית שמקשרת בין מרחב אוקלידי (בארבעה ממדים) ל- $\mathbb{R} \times \mathbb{S}^3$.
 ב. האם הטרנספורמציה שמצאתם מעבירה כל קו גאודזי לקו גאודזי? אם כן הוכיחו, אם לא הראו דוגמה נגדית.

פתרון סעיף א'

טרנספורמציה קונפורמית היא טרנספורמציה אשר מכפילה את המטריקה כולה בפונקציה חיובית ω^2 אשר תלויה במרחב ובזמן:

$$\tilde{g}_{\mu\nu} = \omega^2(x^\mu) g_{\mu\nu} \iff \tilde{d}s^2 = \omega^2(x^\mu) ds^2$$

המטריקה על הספירה התלת-ממדית $\mathbb{S}^3$ היא:

$$d\Omega_3^2 = d\psi^2 + \sin^2 \psi d\Omega_2^2 = d\psi^2 + \sin^2 \psi (d\theta^2 + \sin^2 \theta d\phi^2)$$

המטריקה על המרחב האוקלידי הארבע-ממדי $\mathbb{E}^4$ היא:

$$ds_{\mathbb{E}^4}^2 = dw^2 + dx^2 + dy^2 + dz^2 = dr^2 + r^2 d\Omega_3^2$$

המטריקה על המרחב $\mathbb{R} \times \mathbb{S}^3$ היא:

$$ds_{\mathbb{R} \times \mathbb{S}^3}^2 = dr^2 + d\Omega_3^2$$

נבצע החלפת משתנים $r \equiv e^R$, אז $dr = e^R dR$ ונקבל:

$$ds_{\mathbb{E}^4}^2 = dr^2 + r^2 d\Omega_3^2 = e^{2R} (dR^2 + d\Omega_3^2) = e^{2R} ds_{\mathbb{R} \times \mathbb{S}^3}^2$$

□

הטרנספורמציה הקונפורמית המבוקשת היא, אם כן, $r \equiv e^R$.

פתרון סעיף ב'

קו גאודזי x^μ מקיים את המשוואה:

$$\ddot{x}^\mu + \Gamma_{\alpha\beta}^\mu \dot{x}^\alpha \dot{x}^\beta$$

כאשר נקודה מסמלת גזירה לפי הפרמטר λ שמגדיר את העקומה. במרחב $\mathbb{E}^4$, המשוואה היא פשוט $\ddot{x}^\mu = 0$, והקווים הגאודזיים הם כל הקווים הישרים $x^\mu = \lambda A^\mu + B^\mu$ כאשר A^μ, B^μ הם וקטורים כלשהם. במרחב $\mathbb{R} \times \mathbb{S}^3$, מתקיים:

$$g_{00} = 1, \quad g_{11} = 1, \quad g_{22} = \sin^2 \psi, \quad g_{33} = \sin^2 \theta$$

נזכור את הנוסחה למקדמי כריסטופל:

$$\Gamma_{\mu\nu}^\lambda = \frac{1}{2} g^{\lambda\sigma} (\partial_\mu g_{\nu\sigma} + \partial_\nu g_{\sigma\mu} - \partial_\sigma g_{\mu\nu})$$

עבור $\lambda = 0$, רק $\sigma = 0$ ישרוד בסכום, ולכן הביטויים $\partial_\nu g_{\sigma\mu}$ ו- $\partial_\mu g_{\nu\sigma}$ יבטאו גזירה של הקבוע 1 לפי קואורדינטה כלשהי, ויתאפסו. הביטוי $\partial_\sigma g_{\mu\nu}$ יבטא גזירה לפי r , וגם הוא יתאפס מכיוון שאף קואורדינטה אינה תלויה ב- r . מכאן:

$$\Gamma_{\mu\nu}^0 = 0, \quad \forall \mu, \nu$$

לכן המשוואה עבור רכיב $\mu = 0$ של הקו הגאודזי היא גם במקרה זה:

$$\ddot{x}^0 = 0$$

כעת, $x^\mu(\lambda) = (\lambda, 0, 0, 0)$ הוא קו גאודזי ב- $\mathbb{E}^4$. לאחר הטרינספורמציה נקבל את הקו $\tilde{x}^\mu(\lambda) = (e^\lambda, 0, 0, 0)$ אשר בבירור אינו מקיים את משוואת הקווים הגאודזיים ב- $\mathbb{R} \times \mathbb{S}^3$. לפיכך מצאנו דוגמה נגדית. $\square$